

УДК 378.035:005

О. Є. ГРИБАНОВА

здобувач

Запорізький національний університет

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У КОЛЕДЖІ

У статті проаналізовано наукові підходи до визначення сутності соціальної компетентності особистості. Охарактеризовано структуру соціальної компетентності особистості як інтегративної якості. Виокремлено основні положення щодо ефективного формування соціальної компетентності майбутніх фахівців у коледжі.

Ключові слова: соціальна компетентність, соціальна зрілість, майбутній фахівець, заклад вищої освіти.

Одним з першочергових завдань реформування вищої освіти в Україні є створення умов для підготовки високопрофесійних, конкурентоспроможних кадрів, які б могли приймати складні рішення в умовах мінливої професійної та соціальної дійсності, були здатними до проектування й удосконалення соціопростору загалом і себе в цьому просторі зокрема, відзначалися соціальною адаптованістю та соціальною зрілістю. Це актуалізує гостру потребу в дослідженні проблеми формування в закладі вищої освіти соціальної компетентності майбутніх фахівців, яка згідно, із Законом України “Про освіту”, є однією з ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності. Незважаючи на значні здобутки в цьому напрямі вітчизняних і зарубіжних науковців (В. Байденко, Л. Канішевська, Л. Кльоц, Т. Кравченко, М. Краснокутська, В. Масленніков, І. Мирна та ін.), недостатньо розробленими є питання науково-методичного забезпечення освітнього процесу.

Ґрунтуючись на загальноприйнятому визначенні сутності компетентності як динамічної комбінації знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка забезпечує здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [3], розглянемо сутність соціальної компетентності як результату професійної підготовки майбутніх фахівців у коледжі, а також окреслимо основні вимоги до її формування. Це, у свою чергу, і визначає *мету статті* – визначення науково-методичних засад формування соціальної компетентності майбутніх фахівців у коледжі.

Незважаючи на те, що сучасні дослідження феномену соціальної компетентності у вітчизняній педагогічній науці значно активізувалися на початку ХХІ ст., сам термін “соціальна компетентність” був уведений німецьким ученим Г. Ротом ще наприкінці 60-х рр. ХХ ст. Так, ним виокремлено три види компетентності людини, що забезпечують її успішну жит-

тедіяльність: самокомпетентність (знання самого себе), соціальна компетентність (взаємодія з іншими), предметна компетентність (практична діяльність) [1]. Саме таке розуміння сутності соціальної компетентності стало підґрунтям її подальших наукових досліджень.

Соціальну компетентність на симпозіуму Ради Європи у 1996 р. “Ключові компетенції для Європи” було визначено як здатність брати на себе відповідальність, уміння сумісно випрацьовувати рішення та брати участь у його реалізації, що передбачає толерантність людини до різних етнокультур і релігій, співвідношення особистісних інтересів з потребами суспільства. У документі “The Key Competences for Lifelong Learning – A European Framework” (2007) соціальну компетентність подано як інтегративну якість, критерієм якої є особисте та соціальне благополуччя людини, що ґрунтується на системі соціальних знань про соціальне середовище: соціальні групи, соціальні норми й правила, соціальну поведінку, культурні традиції тощо [8].

У сучасній зарубіжній науці існують декілька підходів до визначення змісту феномену соціальної компетентності, а саме її розглядають як: 1) інтегративну систему знань, умінь та навичок особистості, що забезпечує якість її соціальної поведінки (здатність реалізувати власні цілі при збереженні соціально прийнятої поведінки) та включає в себе багато інших компетентностей; 2) здатність зрозуміти й прийняти погляди іншого, тобто проявити емпатію в ситуаціях міжособистісної взаємодії; 3) комплексну здатність індивіда адаптуватися до мінливих соціальних умов; 4) соціальну зрілість – результат становлення суб’єктності людини щодо власного життя, соціальної групи, самовизначення в індивідуальному та соціальному просторі; 5) здатність особистості ефективно й адекватно вирішувати різні проблемні ситуації, з якими вона стикається в процесі життєдіяльності.

Узагальнюючи вищезазначені підходи, можна стверджувати, що соціальну компетентність у сучасній зарубіжній науці тлумачать як системну якість (здатність) особистості, що інтегрує в собі розуміння соціальної дійсності та наявність соціальних знань і вмінь, необхідних для результативного розв’язання практичних соціальних завдань, а також таких індивідуально-психологічних властивостей, як відповідальність, соціальна ідентичність, суб’єктність, комунікабельність.

У такому значенні соціальна компетентність тісно пов’язана із соціальним інтелектом, що із часів Е. Торндайка, який і був засновником цього поняття, тлумачать як здатність особистості розуміти інших людей та діяти або вчиняти мудро щодо інших; як адаптованість індивіда до людського буття (Д. Векслер). А складові як соціальної компетентності, так і соціального інтелекту є схожими в аспекті їх:

– когнітивних елементів: 1) соціальні знання – знання про людей, розуміння інших; 2) соціальна пам’ять – пам’ять на імена та обличчя; 3) соціальна інтуїція – оцінювання почуттів, визначення настрою, розуміння мотивів вчинків інших, здатність адекватно сприйняти спостережувану

поведінку в межах соціального контексту; 4) соціальне прогнозування – формулювання планів власних дій, відстеження власного розвитку, рефлексія власного розвитку та оцінювання використаних альтернативних можливостей;

– емоційних елементів: 1) соціальна виразність – емоційна виразність, чутливість, емоційний контроль; 2) співчуття – здатність входити в стан інших, ставити себе на місце іншого (долати комунікативний і моральний егоцентризм); 3) здатність до саморегуляції (вміння регулювати власні емоції та настрої);

– поведінкових елементів: 1) соціальне сприйняття – уміння слухати співрозмовника, розуміння гумору; 2) соціальна взаємодія – здатність та готовність працювати спільно, здатність до колективної взаємодії й колективної творчості; 4) соціальна адаптація – вміння пояснювати та переконувати інших, здатність уживатися з іншими, відкритість у відносинах з оточенням [7, с. 100].

Отже, соціальна компетентність особистості тісно пов'язана з її соціальним інтелектом, що вимагає врахування в процесі формування першої механізмів активізації та розвитку другої.

У вітчизняній педагогічній науці соціальну компетентність визначають через такі наукові категорії, як:

– особистісна якість/властивість, що забезпечує здатність людини брати на себе відповідальність, уміння соціальної взаємодії, вирішення соціальних проблем (Н. Калініна, О. Кобилянська, М. Лук'янова, В. Масленнікова, О. Московчук та ін.);

– комплекс знань індивіда про соціальну дійсність, соціальних умінь та навичок, рівень сформованості яких надає змогу вибудовувати свою поведінку, враховуючи особливості соціальної ситуації, й ефективно виконувати задану соціальну роль (Н. Нагайченко);

– сукупність динамічних характеристик особистості, що визначають ефективність дій у широкому соціальному контексті та забезпечують успішність її життєдіяльності (М. Філатова);

– вищий рівень соціальної активності особистості – засвоєння та розвиток соціальної дійсності, яких досягають у процесі діяльності, поведінки, спостереження завдяки гармонізації усвідомлення соціальних проблем і ціннісних орієнтацій (Г. Беліцька, О. Брушлінський);

– соціальна зрілість людини як її можливість та необхідність відповідати за себе та інших на рівні дорослого (І. Дементьєва, Н. Зубарева);

– сукупність громадянської, побутової, комунікативної компетентності, компетентності у сфері саморегуляції та самостійній пізнавальній діяльності (О. Поздняков);

– показник соціального розвитку особистості, форма прояву її готовності та здатності до найбільш повної самореалізації в певних соціальних умовах (Н. Богдан, Г. Касьяненко).

У своєму дослідженні ми погоджуємося з позицією І. Зарубінської [4] про те, що соціальна компетентність особистості є інтегративною характеристикою, що включає певні якості, соціальні знання та вміння, емоційно-ціннісні орієнтації й переконання особистості, які дають їй можливість активно взаємодіяти із соціумом, налагоджувати контакти з різноманітними групами та індивідами, а також брати участь у соціально значущих проектах і продуктивно виконувати різні соціальні ролі.

Соціальна компетентність є операційно оформленою соціальною (життєвою, екзистенційною) методологією особистості, її головна особливість – синтез цінностей і технологій, вона пов'язана не з мріями та міркуваннями, а з дією, з переведенням цінностей та знань у вольовий процес самовизначення й практичної дії (С. Гончаров).

Невизначеність наукової думки щодо сутності феномену соціальної компетентності особистості спричиняє відсутність єдиного підходу до розуміння її структури. Так, у сучасній науці існує декілька підходів до розуміння складових соціальної компетентності особистості.

Як стверджують Х. Шредер, М. Форверг, структуру соціальної компетентності становлять чотири інтегративні особистісні властивості: комунікабельність, рішучість, впливовість та самоповага. Згідно з позицією М. Шаре, соціальна компетентність містить набір пов'язаних між собою вмінь вирішувати міжособистісні проблеми.

Соціальна компетентність, на думку С. Гончарова, містить такі компоненти: 1) аксіологічний – ієрархія головних життєвих цінностей; 2) гносеологічний – соціальні знання, необхідні для взаємодії людини із самою собою, з іншими людьми для оптимального вирішення соціально значущих завдань; 3) методологічне, категоріальне, рефлексивне та проєктивне мислення, що оперує системними зв'язками цілого й дає змогу суб'єкту вирішувати соціальні завдання принципово, варіювати загальне рішення відносно мінливих часткових ситуацій; 4) суб'єктний – готовність до самовизначення та самокерування, самодіяльності й нормотворчості, вміння породжувати самостійно нові причинні ряди в соціальній реальності та нести відповідальність за прийняте та зроблене; 5) праксіологічний, що містить уміння здійснювати гуманітарно-соціальні технології та комунікації в системі соціальних норм, інститутів і відносин.

Критеріями та показниками соціальної компетентності особистості, на думку автора, є: 1) ціннісна самосвідомість особистості (уміння виражати в поняттях обрані цінності, обґрунтовувати їх); 2) конкретні соціальні знання; 3) суб'єктні якості, результативність яких виявляється в самостійності особистості; 4) володіння технікою життя у сферах особистої, громадянської та життєдіяльності, в організованості й технологічній конструктивності, в ефективній продуктивності за одиницю часу [2].

Як зауважує М. Лук'янова, соціальна компетентність є особистісним утворенням, свідомим вираженням особистості, що виявляється в її переконаннях, поглядах, відносинах, мотивах, установках на певну поведінку, у

сформованих особистісних якостях, що сприяють конструктивній взаємодії. Саме тому критеріями сформованості соціальної компетентності є: усвідомлення необхідності прийняття норм конкретного соціуму; прагнення до розуміння соціуму; усвідомлення необхідності розширення спеціальних знань та вмінь з метою досягнення високого рівня адаптивності; осмислення й адекватна оцінка власних можливостей у певній ситуації для досягнення результату; уміння актуалізувати свій особистісний досвід стосовно певної ситуації; визначення можливих і найбільш ефективних способів діяльності, варіантів поведінки; готовність до прийняття особистої відповідальності за вибір власної поведінки в ситуації соціальної взаємодії.

Структура соціальної компетентності фахівця, згідно з М. Лук'яною, включає такі компоненти: 1) мотиваційно-ціннісний (мотиви соціальної діяльності, сформованість мотивації, прагнення до досягнень, установки на соціальну взаємодію, ставлення до соціальних норм, цінності суспільного та особистісного рівнів); 2) операційно-змістовний (знання, уміння, навички, що дають змогу здійснювати критичний аналіз власних і чужих вчинків, прогнозувати результат взаємодії, здійснювати комунікацію, впливати на інших людей, ставити цілі та досягати їх); 3) емоційно-вольовий (вибір рішення, здатність до самоконтролю та саморегуляції, готовність взяти на себе відповідальність, рішучість, впевненість у собі) [5].

Здійснений аналіз вітчизняних наукових праць, присвячених дослідженню соціальної компетентності особистості (Н. Борбич, М. Докторович, І. Єрмаков, І. Зарубінська, І. Зимня, В. Ковальчук, О. Московчук, А. Мудрик, І. Ніколаску, В. Петровський, С. Рачева, С. Учурова та ін.), надає змогу зробити такі **висновки**, які стають методологічним підґрунтям для визначення особливостей формування та розвитку соціальної компетентності студентів коледжу:

- усі компетентності людини є соціальними за своєю сутністю, адже вони формуються та реалізуються в соціумі, тому в широкому розумінні соціальна компетентність є загальною та універсальною й визначає всі інші види компетентності людини;

- при розгляді соціальної компетентності у вузькому розумінні вона відображає взаємодію людини в суспільстві; визначає її соціальну адаптованість та соціальну зрілість загалом; детермінована соціальним інтелектом і соціальною активністю; ґрунтується на знаннях особистості способів та засобів соціалізації; характеризується віковими ознаками й віковою динамікою; має етапи формування та розвитку;

- структура соціальної компетентності особистості має такі компоненти, що ґрунтуються на загальних компонентах структури особистості: 1) ціннісно-мотиваційний (спрямованість на соціальну взаємодію, прагнення саморозвитку та самовдосконалення, прагнення до виконання соціальних ролей, цінності просоціальної поведінки тощо); 2) когнітивно-діяльнісний (соціальні знання, необхідні для взаємодії людини із самою собою, з іншими людьми для оптимального вирішення соціально значущих завдань, а також

соціальні вміння, зокрема вміння соціального проектування та соціального прогнозування); 3) регулятивний (здатність до саморегуляції, просоціальна поведінка, здатність працювати у команді тощо); 4) рефлексивний (рефлексивність, децентричність, адекватна самооцінка, відповідальність, соціальна активність, комунікабельність, соціальна ідентичність);

– процес професійної підготовки майбутніх фахівців у коледжі має бути зорієнтованим на формування їх соціальної компетентності, що передбачає реалізацію цілеспрямованих освітніх заходів, спрямованих на формування в них позитивної мотивації соціальної взаємодії, відповідних знань, умінь та навичок просоціальної поведінки, розвиток соціальної ідентичності й відповідальності.

Перспективами подальших наукових розвідок є визначення та характеристика особливостей формування й розвитку соціальної компетентності майбутніх економістів у коледжі.

Список використаної літератури

1. Богдан Н. Н., Касьяненко Г. В. Социальная компетентность как многоуровневое и многокомпонентное явление. *Философия образования*. 2013. № 2 (47). С. 78–84.
2. Гончаров С. З. Социальная компетентность личности: сущность, структура, критерии и значение. *Образование и наука*. 2004. № 2 (26). С. 3–14.
3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/>.
4. Зарубінська І. Б. Проблема діагностики соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2009. № 5 (13). С. 5–15.
5. Лукьянова М. И. Социальная компетентность как компонент управленческой культуры руководителя. *Психология инновационного управления социальными группами и организациями*. Кострома, 2001. С. 240–242.
6. Московчук О. С. Соціальна компетентність як психолого-педагогічний феномен. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2016. Вип. 48. С. 83–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2016_48_19.
7. Савенков А. И. Социальный интеллект как проблема психологии одаренности и творчества. *Психология. Журнал Высшей школы экономики*. 2005. Т 2. № 4. С. 94–101.
8. KEY COMPETENCES FOR LIFELONG LEARNING: European Reference Framework. URL: <http://ininv.vntu.edu.ua/ukr/images/stories/stat/soft-skills/doc/23-05-17-news-youth-in-action-keycomp-en.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2017.

Грибанова Е. Е. Научно-методические основы формирования социальной компетентности будущих специалистов в колледже

В статье проанализированы научные подходы к определению сущности социальной компетентности личности. Охарактеризована структура социальной компетентности как интегративного качества. Выделены основные положения, на которых базируется эффективное формирование социальной компетентности будущих специалистов в колледже.

Ключевые слова: социальная компетентность, социальная зрелость, будущий специалист, учреждение высшего образования.

Gribanova O. Scientifically-Methodical Bases of Formation of Social Competence of Future Professionals in the College

The article analyzes the scientific approaches to the definition of the essence of the social competence as integrative personal characteristic which includes: qualities, social knowledge and skills, emotional and value orientations, and individual beliefs that enable it to actively interact with the society, to establish contacts with various groups and individuals, as well as participate in socially significant projects and perform productively different social roles.

In the article are analyzed the scientific approaches to the structure of social competence of the personality. Identified similar components of the structure of social competence and social intelligence, namely: social knowledge, social intuition, the ability to social forecasting, social expression, and the ability to self-regulation.

The main provisions on which effective formation of social competence of future specialists in the college are based are singled out: 1) all competences of a person are social in their essence, because they are formed and implemented in society, therefore, in the broad sense, social competence is universal and universal and defines all other types of competence of a person; 2) the structure of social competence consists of the following components that are based on the general components of the structure of the person: 1) value-motivational (focus on social interaction, the desire for self-development and self-improvement, the desire to fulfill social roles, values of social behavior, etc.); 2) cognitive-activity (social knowledge, social skills, including the ability to social design and social forecasting); 3) regulatory (ability to self-regulation, prosocial behavior, ability to work in a team, etc.); 4) reflexive (reflexivity, decentration, adequate self-esteem, responsibility, social activity, sociability, social identity); 3) the process of professional education of future specialists in the college should be oriented towards the formation of their social competence, which involves the implementation of targeted educational activities aimed at creating positive motivation for social interaction in them, relevant knowledge, skills and abilities of social behavior, development of social identity and responsibility.

Key words: *social competence, social maturity, future professional, higher education institution.*